

Z histórie ranej cirkvi

Deformácie evanjelia

História kresťanskej Cirkvi ako tela Kristovho sa klenie už takmer cez dve tisícročia zápasov a bojov o uznanie, prežitie a zachovanie v čistote Kristovho učenia. Vznikla z Božej vôle a jeho zásahom na sviatok Letníc v Jeruzaleme na 50. deň po Kristovom zmŕtvychvstaní.

Cirkev vznikla v prostredí židovského náboženstva a rímskej vládnej moci. Od samého počiatku bola pod vplyvom kultúry a myslenia tej doby, čo jej dávalo nielen vonkajší, ale aj vnútorný ráz. Niektoré skutočnosti politického a kultúrneho prostredia Rímskej ríše 1. storočia boli zo zemskeho pohľadu pre kresťanstvo a jeho rozšírenie priaznivé (gréčtina ako svetová reč, rímsky mier, rímske cesty, kultúrna vzdelanosť, rozptýlenie Židov a rozšírenie ich náboženstva), iné však nie (polyteizmus,^{A)} synkretizmus,^{B)} morálny úpadok, absolutistická politická moc).¹⁾ Napriek tomu všetkému práve v tejto dobe sa naplnil Boží čas pre príchod spasiteľa, vteleného Božieho Syna – Ježiša Krista z Nazareta.

V tejto dobe predstavovala Rímska ríša celosvetovú vládnu moc politicky aj vojensky. V oblasti kultúry dominovalo Grécko. Od čias vojenského ťaženia Alexandra Veľkého (336 – 323 pr. Kr.) sa gréčtina tej doby stala celosvetovým jazykom a s ňou prevládalo grécke myslenie a umenie.

Rimania zaviedli na území, ktoré ovládali, rímsky poriadok, rímsky vládny systém a rímske právo. Gréci dali svetu špekulatívne myslenie, ktoré nazvali „lásku k múdrosti“ (filozofia). Kresťanstvo vyšlo teologicky zo Starej zmluvy a kultúrne zo židovstva (judaizmu¹⁾ a D²⁾). Grécka filozofia začala vplývať na myslenie cirkvi vtedy, keď sa kresťania pokúsili odpovedať na otázky pohanov v ich pojmoch, pomocou ich logických postupov a často aj s prijatím ich predpokladov a predsudkov.

Na formovanie kresťanstva mal okrem osoby a diela Ježiša Krista, jeho učenia a učenia jeho apoštolov v jeho ranom štádiu najväčší vplyv judaizmus (židovstvo). Judaizmus bol pre Cirkev zároveň aj najväčším nebezpečenstvom, pretože staval na Starej zmluve, ktorú aj kresťania prijali za svoje Písmo. Prví kresťania boli väčšinou Židia, ktorí do cirkvi (kresťanstva) vniesli zo židovstva prevzaté zvyky a prvky učenia Mojžišovho zákona ako zmluvy skutkov.

Židovstvo (judaizmus) sa datuje od exilu Židov do Babylona – chrám v Jeruzaleme bol zrúcaný a Židia boli rozptýlení po celom svete. Ťažisko náboženského života Židov sa prenieslo na štúdium Zákona a bohoslužby a dialo sa v synagóge. Takým je aj židovstvo novozmluvnej doby. Je charakterizované rozdelením na diaspóru (rozptýlení Židia „po celom svete“) a na Židov, ktorí bývali v Judsku.

Je historickou skutočnosťou, že kresťanstvo, ako nová spoločenská sila tej doby zviditeľnená v organizovaných cirkevných komunitách, muselo čeliť rôznym spoločenským a náboženským tlakom. Raná cirkev hneď od svojho počiatku musela zápasíť o vlastnú existenciu a zachovať si čistotu učenia voči rôznym rafinovaným bludom. Cirkev, žijúca podľa zákonov Božieho kráľovstva, vyvolávala odpor prostredia, v ktorom sa nachádzala. Tento odpor sa najprv prejavil pokusmi zmeniť cirkev zvnútra. Niektoré skupiny obrátených zo Židov mali silnú snahu o zachovanie starozmluvnej židovskej tradície (judaizmus). Okrem toho pod vplyvom filozofie a pohanských náboženských predstáv začali vznikať prvé herézy – falošné učenia nesúce zdanie kresťanstva.

Zároveň dochádzalo k protikresťanským zásahom zvonku. Išlo o pokusy násilím umlčať kresťanov a fyzicky zničiť cirkev. To najprv viedlo k prenasledovaniu kresťanov politicko-náboženskou mocou zo strany Židov a neskôr aj Rimanov. Kresťania sa odmietli zúčastňovať modloslužobnej rímskej praxe, predovšetkým cisárskeho kultu, a to viedlo k ich prenasledovaniu rímskou vládou mocou. To boli hrozby zvonku cirkvi. Väčšie nebezpečenstvo jej však predsa len hrozilo zvnútra. Išlo o rôzne formy deformácie samotného evanjelia.

Vracaj sa k histórii cirkvi a predovšetkým k ranému obdobiu jej vzniku – apoštolské obdobie (1. st. po Kr.) – a následného formovania (2. – 4. st. po Kr.) je užitočné a poučné. Umožňuje to okrem poznania pravosti histórie a učenia poznať aj chyby a deformácie v učení a v evanjeliu, ku ktorým došlo v období do uzavretia kánonu Písma, a vyvarovať sa ich. V oblasti pôsobenia dnešnej tzv. východnej cirkvi (pravoslávia) bolo Písmo (kánon) prijaté v podobe, ktorú prijímame dnes, v r. 367. V oblasti pôsobenia tzv. západnej (rímskej) cirkvi sa tak stalo v r. 397 na koncile v Kartágu.³⁾ V tomto článku sa v ďalšom pokúsime na niektoré deformácie upozorniť.²⁾

Judaistické deformácie

Niektoré skupiny kresťanov zo Židov mali silné judaizujúce tendencie. Ich vplyv je zrejmý už zo spisov Nového zákona. Nižšie spomenieme tri deformácie pochádzajúce z judaizmu (nazarénov, ebionitov a elchasaitov). Okrem nich pozornosť venujeme aj gnosticizmu.

Nazaréni

Išlo o židovských kresťanov – Židov, ktorí prijali kresťanské zásady. Prijímali iba Matúšovo evanjelium, ale Pavla z Tarzu považovali za pravého apoštola. Od ostatných židovských siekt sa líšili tým, že verili v božstvo Ježiša a jeho narodenie z panny. Sami seba zaviazali k striktnému dodržiavaniu Mojžišovho zákona, ale od obrátených z pohanov to nepožadovali.

Ebioniti

Neuznávali Pavlov apoštolát; Pavla mali za odpadlíka od Mojžišovho zákona. Trvali na neprerušenom dodržiavaní Mojžišovho zákona Židmi aj kresťanmi. Od všetkých kresťanov požadovali, aby prijali obriezku. Odmietali Kristovo božstvo aj jeho narodenie z panny. Podľa nich sa Ježiš líšil od ostatných ľudí prísnejším dodržiavaním Mojžišovho zákona a za Mesiáša

bol vybraný na základe svojej zákonníckej zbožnosti. Odmietali predstavu, že by mohol byť podrobený utrpeniu a smrti.

Elchasaiti

(iné pomenovanie: elkasaiti, elkesaiti)

Odmietali, že Mária, z ktorej sa Ježiš narodil, bola panna. Hovorili však o ňom ako o pôvodne (pred jeho zemskou existenciou) vyššom duchu či anjelskej bytosti, niekedy ho tiež nazývali najvyšším archanjelom. Dodržovali sabbat a praktizovali obriezku; vykonávali kultické kúpele, ktorým pripisovali zázračnú očišťujúcu a uzdravujúcu moc; praktizovali tiež mágiu a astrológiu. Ohľadne Mojžišovho zákona vypracovali systém tajných učení.

Okrem týchto nebezpečenstiev deformácie evanjelia ďalšie prišlo indoktrináciou^{C)} kresťanstva pohanským učením a praktikami vo forme gnosticizmu. Gnosticizmus bol jednou z najnebezpečnejších heréz v cirkvi v prvých troch storočiach. Jeho stopy nachádzame v rôznych cirkevných spoločenstvách aj v prítomnosti – a to je hlavný dôvod, prečo mu venujeme pozornosť.

Gnóza, gnosticizmus; pohansko-kresťanská gnóza

Vysvetlenie pojmov

Pojmy gnóza a gnosticizmus pochádzajú z gréckeho slova gnosis.^{E)} Gnóza (-y, ž., poznanie) označuje zmyslovo-rozumové poznanie v najširšom zmysle. V idealistickej filozofii (u mystikov) označuje systém iracionálnej (rozumom nepochopiteľnej, neuchopiteľnej) náboženskej viery a poznania. V Platónovej (gréckej) filozofii bola synonymom pravdy, pravdivého poznania. Gnóza je podstatou učenia gnostických systémov.

Gnosticizmus je označenie pre nábožensko-filozofický mystický smer. Gnosticizmus je časovo predkresťanské a pôvodom i mimokresťanské učenie.³⁾ O gnosticizme je možné hovoriť z rôznych uhlov pohľadu ako o gnosticizme predkresťanského obdobia, t. j. doby pred vznikom kresťanstva (kresťanskej cirkvi), čiže o predkresťanskom gnosticizme a následne o kresťanskom gnosticizme. V zásade sa rozlišuje dvojaký gnosticizmus: všeobecný (filozofický) a kresťanský. Gnosticizmus je ťažko jednoznačne definovať, ale v článku budeme objasňovať, čo sa v ňom tvrdí a o čo v ňom ide.

Gnosticizmus predkresťanského obdobia

Myšlienky, ktoré sú vlastné gnosticizmu 2. až 4. storočia nášho letopočtu (kresťanský gnosticizmus) je možné nájsť už oveľa skôr, a to v gréckej filozofii, predovšetkým v dielach Platóna a Aristotela. G) Sem môžeme zaradiť aj tzv. hermetizmus.^{1), H)}

Kresťanský gnosticizmus

O tejto forme gnosticizmu sa hovorí predovšetkým od druhej polovice 2. str. po Kr. Bolo to heretické hnutie, ktoré na prvý pohľad ohrozovalo existenciu samotnej cirkvi. Priťahovalo na svoju dobu veľkolepým systematickým filozoficko-mytologickým vysvetlením všetkého bytia. Zároveň sa spájalo s praktickým zasväcovaním osobného spasenia prostredníctvom tajomného duchovného poznania (gnózy). Kresťanský gnosticizmus je hlavnou témou článku. Zaoberáme sa ním ako herézou prítomnou v kresťanskej cirkvi všetkých čias.

Apoštolské obdobie

V spisoch Nového zákona nachádzame náznaky, že prvé formy gnosticizmu sa v kresťanstve objavili už v dobe apoštolov. Gnosticizmus, o ktorom píšeme v tomto článku, v podstate vyrástol v období medzi Starým zákonom a kanonizovaním Nového zákona. Jeho pôvodná forma mala korene v judaizme,^{D)} nakoniec sa však vyformoval ako zmes prvkov židovského náboženstva, kresťanských doktrín a pohanského špekulatívneho myslenia (pohanskej filozofie).

Sú náznaky, že nositeľmi počiatkových foriem gnosticizmu v kresťanstve boli heretickí učitelia, ktorí bezprostredné impulzy čerpali z judaizmu a zaoberali sa rozsiahlymi špekuláciami o anjeloch a duchovných mocnostiach. Charakterizoval ich falošný dualizmus,^{F)} ktorý nádej na vzkriesenie z mŕtvych urobil predmetom posmechu. Nápadná bola tiež tendencia k nábožensko-filozofickým špekuláciám prejavujúcim sa v heréze, ktorá rozlišovala medzi človekom Ježišom a Kristom ako vyšším duchom, ktorý na Ježiša zostúpil pri krste a opustil ho pred ukrižovaním. Apoštol Ján nepriamo bojuje s touto herézou (1. Jánov 2:22, 4:2 a 15; 5:1,5-6; 2. Jánov 7).

Druhé storočie

Od začiatku druhého storočia získavajú tieto bludy rozpracovanejšiu podobu, sú hlásané verejne a získavajú nečakane veľký ohlas. Vtedajšiu dobu charakterizoval veľký náboženský nepokoj a horlivé úsilie absorbovať, zovšeobecniť a uviesť do súladu všetky mysliteľné náboženské koncepty (náboženstvá). Jedným z hlavných cieľov bolo nasýtiť hlad po hlbšom poznaní i po mystickom zjednotení s Bohom a zaistiť duši po smrti istú cestu do vyšších nebeských sfér. Kresťanstvo odpovedalo na obdobné potreby so značným úspechom, a preto niet sa čo čudovať, že sa tieto snahy zavesili práve na kresťanstvo. Môžeme povedať, že gnosticizmus sa snažil vyzdvihnúť kresťanstvo do jeho oprávneného univerzálneho postavenia, ale robil to chybnou cestou prispôsobovania kresťanského učenia a praxe všeobecným ľudským potrebám a harmonizovaním kresťanstva s múdrosťou sveta (filozofiou). Za klasických kresťanských gnostikov sú považovaní Basilides z Antiochie a Valentinos Egyptský (pozri zdroj⁶)
)
).

Charakteristika gnosticizmu

Základná charakteristika gnosticizmu je, že gnóza bola predovšetkým špekulatívnym náboženstvom. Špekulatívny rozmer stál v popredí tohto učenia. Jeho stúpencom išlo o hlbšie poznanie božských vecí, než aké bolo dostupné obyčajným veriacim. Riešili najhlbšie problémy filozofie a náboženstva, avšak pristupovali k nim chybné a navrhovali riešenia, ktoré sa diametrálne odlišovali od Písmom zjavenej pravdy. Dvoma základnými a najväčšími problémami pre nich boli povaha absolútneho bytia a pôvod zla. Bez ohľadu na komplikovaný a špekulatívny charakter sa gnosticizmus stal populárnym hnutím.

Aby gnosticizmus na svoju stranu získal masy, musel obsahovať niečo viac než len špekulácie. S cieľom spopularizovať svoje učenie a kozmologické názory vytváral zvláštne spoločenstvá, ktoré sa oddávali rituálom, mystickým obradom a vyučovali sa v nich magické zaklínadlá. Pri vstupe do týchto spoločností hrali podivné formulácie a obrady dôležitú úlohu. Práve ony mali zaistiť nevyhnutne potrebnú účinnú ochranu pred mocou hriechu a vyslobodením duše zo zlej hmoty (fyzického tela) sprostredkovať požehnanie budúceho veku, ktorý prichádzal. Zavedením týchto rituálov v skutočnosti išlo o transformáciu evanjelia na náboženskú filozofiu a mystickú náuku. Napriek tomu však gnosticizmus trval na tom, že je svojou podstatou kresťanský. Ako sa len dalo, odvolával sa na Ježišove výroky a tiež na takzvanú tajnú tradíciu údajne pochádzajúcu z apoštolskej doby. Mnohí preto považovali gnosticizmus za autentickú kresťanskú pravdu. V tom spočíval jeho zvod a jeho nebezpečenstvo.

Gnóza bola synkretickým^{B)} hnutím v rámci kresťanstva. Gnosticizmus však bol viac pohanským, než by bol len pohansko-kresťanským. Snažil sa riešiť problémy, ktoré vyrastali z pohanského náboženského prostredia. Tomuto svojmu úsiliu dal len mierne kresťanské zafarbenie. Podľa prof. Walthera (Louis Berkhof str. 33) „... gnosticizmus ukradol časť kresťanského rúcha, aby zakryl svoju pohanskú nahotu“.

Hlavné učenie gnostikov

Hlavným učením gnosticizmu je učenie o dvoch počiatkových božských princípoch či božstvách, ktoré stoja proti sebe v protiklade ako nižšie či vyššie alebo ako dobré a zlé. Najvyššie dobro či Boh (najvyššie božstvo) umiestnil medzi seba a nižšie smrteľné stvorenie mnoho vrstiev či sfér, v ktorých prebýva celý rad sprostredkujúcich bytostí emanujúcich (vyvierajúcich, vytekajúcich, vyronených) z najvyššieho božstva. Sú to práve tieto sprostredkujúce bytosti, vďaka ktorým môže najvyšší Boh vstupovať do vzťahu so živými tvormi. Svet totiž nebol stvorený dobrým Bohom, ale je dielom nižšieho, zrejme nepriateľského božstva. Tento podriadený boh, nazvaný tiež Demiurg, je v gnosticizme stotožňovaný s Bohom Starého zákona a má vlastnosti nižšej, obmedzenej, prchkej a pomstychtivej bytosti. Stojí v protiklade k najvyššiemu Bohu, zdroju dobroty, cnosti a pravdy, ktorý sám seba zjavil v Kristovi.

Dôležitým rysom gnosticizmu je stotožnenie viditeľného, hmotného sveta so zlom. Hmotný svet je považovaný za ríšu temnoty a zla, ktorú stvorila nižšia božská bytosť. Protikladom je nadkozmickej svet, kde sídli Najvyšší Boh, ktorý je nepoznatelný a nepochopiteľný. Hmotný svet teda vznikol zásahom síl, ktoré nemali priamy styk s Najvyšším Bohom (Dobrom).

Svet hmoty je, ako produkt nižšieho a podľa všetkého teda zlého božstva, od základu zlý. Napriek tomu však v ňom existujú pozostatky duchovného sveta a takou je ľudská duša – božská iskra z vyšších nepoškvrnených sfér, ktorá bola ťažko vysvetliteľným spôsobom uväznená do zlej hmoty (do zlého tela). Jej vyslobodenie zo zlej hmoty je možné jedine zásahom dobrotivého Boha. Záchrana sa deje zoslaním zvláštneho posla svetla do sveta tmy. V kresťanskom gnosticizme je tento vyslanec, samozrejme, najčastejšie stotožňovaný s Kristom. Jeho podoba je však rôzna – raz je to nebeská bytosť so zdanlivým telom, inokedy pozemský človek, v ktorom sa na istý čas usídlila moc vyššieho ducha. Vzhľadom na to, že hmota je zo svojej podstaty zlá, vyšší duch nemôže mať normálne ľudské telo.

Spása v gnosticizme spočíva v prekonaní stavu nevedomosti, ktorý niekedy býva prirovnaný k spánku či stavu opitosti, a dosiahnutí konečného vyslobodenia božskej iskry (duše) z hmoty (fyzického tela). K tomu je potrebné poznanie (a v niektorých prúdoch gnosticizmu aj správny spôsob života – asketizmus), ktoré má brániť opätovnému pripútaniu gnostika k hmote. Dosiahnutie stavu uvedomenia si božskej iskry má byť pod vedením gnostického učiteľa. K samotnému návratu božskej iskry späť do dokonalého plného bytia (nepoškvrnených božských sfér, do tzv. plérómatu) dochádza až smrťou gnostika, ale praktického spasenia (vyslobodenia božskej iskry) dosahuje gnostik údajne už počas svojho života, ak dosiahol uvedomenie si božskej podstaty svojej duše a udržal si tento stav poznania až do smrti. Inak jeho duša (a duša človeka všeobecne) zostáva navždy v zajatí hmoty. Podľa gnostikov ešte neboli vyzbierané a navrátené všetky božské iskry.

Účasť na vykúpení či víťazstvo nad svetom zlej hmoty umožňovali len tajné rituály gnostických spoločenstiev. Zasväcovanie do nich malo podobu mysteriózneho sobáša (svadby) s Kristom udelením mystického mena či špeciálneho pomazania. Cez všetko toto sa malo sprostredkovať tajné poznanie vyššieho Bytia a otvárala sa cesta k vykúpeniu.

V tejto fáze sa gnosticizmus stával stále viac a viac sústavou náboženských mystérií. Ľudia sa delili do troch skupín: duchovná, ktorá tvorí elitu cirkvi; duševná, do ktorej patria radoví (bežní) členovia a telesná alebo pohanská. Vyššieho poznania (epignosis) je schopná len prvá skupina, ktorá prostredníctvom neho dosahuje najvyššej blaženosti. Druhá skupina má nádej na spasenie, t. j. návrat duše po smrti k vyššiemu božstvu (odkiaľ pochádza) cez vieru a dobré skutky, ale aj tak môže dosiahnuť len nižšieho požehnania. Príslušníci tretej skupiny sú beznádejne stratení, tým sa spasenie nedostáva.

Gnostici neverili vo vzkriesenie z mŕtvych. V smrti podľa nich je duša gnostika zbavená okov hmoty a vracia sa späť do nebeských sfér k najvyššiemu Bytiu, čo je jej cieľ a završenie jej púte.

Hoci bol gnosticizmus veľmi nebezpečný pre pravé biblické učenie, nedokázal ho zastaviť. Napriek tomu, že mnohí boli gnostickými špekuláciami a mystickými obradmi zlákaní, hlavný prúd veriacich sa nenechal zviešť predkladanými fantastickými obrazmi duchovného bytia ani vidinou a vábivými sľubmi skrytého požehnania. Gnosticizmus ako paradigma (vedúce učenie) netrval dlho. Podľahol v konfrontácii s trvalým odporom cirkevných otcov a šírením základných kameňov kresťanskej viery. Bol porazený racionálnejším výkladom Nového zákona a uzavretím jeho kánona (v západnej cirkvi v r. 397), z ktorého boli vylúčené všetky falošné evanjeliá, všetky spisy, ktoré neboli Bohom inšpirované, knihy skutkov a epištoly, ktoré boli v tej dobe v masovom obehu.

Napriek tomu gnóza cirkev trvale poznamenala. Niektoré jej výstrednosti boli cirkvou teologicky absorbované a časom vydali svoje plody v koncepte sviatostí a predstave vzdialeného Boha, ku ktorému treba pristupovať cez prostredníkov (svätí, anjeli, panna Mária), v rozlišovaní na vyšší a nižší duchovný stav a v dôraze na asketizmus. Asketizmus v gnosticizme je jeden z prostriedkov oslobodenia božskej iskry zo zlej hmoty.

Gnostická heréza nepriamo ovplyvnila cirkev v tom, že ju donútila jasne vymedziť rozsah zjavenej pravdy, vymedziť vzťah medzi Starým a Novým zákonom a ukázala potrebu krátkych vyznaní viery, ktoré následne slúžili ako normy výkladu biblických textov. Kresťanstvo začalo byť chápané predovšetkým ako „učenie“ a až potom ako „tajomstvo“. Kresťanský koncept Boha

bol zachránený pred mytologickými gnostickými špekuláciami. Cirkev v ďalšom začala zastávať pravdivé poznanie Boha ako najvyššej bytosti, Stvoriteľa a Udržiavateľa vesmíru, ktorý je ten istý v Starom i Novom zákone. Gnostické učenie o Demiurgovi a jeho tvorivom pôsobení bolo prekonané a gnostický dualizmus považujúci hmotu za zlú vo svojej podstate bol odmietnutý.

Cirkev dala do správneho svetla osobu Ježiša Krista. Proti gnostickej tendencii považovať ho len za jedného z mnohých sprostredkovateľov zdôrazňovala jeho večné božské bytie a podstatu večného Božieho Syna a súčasne aj jeho pravé ľudské bytie. Veľké skutočnosti jeho života, narodenie z panny, zázraky, ktoré konal, utrpenie na kríži, vzkriesenie z mŕtvych, nezankli, ale sa dostali do správneho svetla. Oproti špekulatívnemu gnostickému učeniu o vyslobodení duše zo zajatia zlej hmoty (tela) cirkev správne uchopila vykúpenie skrze Kristovo dielo zmierenia. Biblické kresťanstvo gnostickú pýchu a elitárstvo nahradilo univerzálnym vzťahnutím evanjelia na celé ľudstvo.

V závere článku môžeme podčiarknuť, že pre biblické kresťanstvo je gnostické myslenie úplne cudzím prvkom. Jeho mytologický pohľad na vykúpenie nerešpektuje a nedoceňuje význam života, smrti a vzkriesenia Ježiša Krista. Vo vzťahu k Bohu vedie gnosticizmus človeka k popretiu významu osoby a diela Ježiša Krista, pretože spasenie nie je chápané ako vykúpenie z hriechu a smrti, ale je predkladané ako bytostné sebauvedomenie. Môžeme si položiť otázku: Koľko z učenia gnosticizmu a jeho praktík pretrvalo až do dnešných dní v cirkvách, cirkevných spoločenstvách či v mysliach jednotlivcov? Zdá sa, že je toho dosť – alebo: až príliš veľa! Stojí za to byť bdelý a pozorne počúvať, čo sa aj v dnešných dňoch hlása po zboroch, v cirkvách a spoločenstvách. Predovšetkým skúmajme samých seba, či to, čo hlásame a učíme, je v zhode s v Písme zjavenou Božou pravdou – aby sme učili podľa Boha a nie podľa podania ľudí.

Drahoslav Vajda

Zdroje (1 – 6) a poznámky (A - H)

1) Pavel Hanes, Dejiny kresťanstva, Banská Bystrica 2016, ISBN 80-88945-01-1

2) Tento článok je z prevažnej časti spracovaný na základe práce „Louis Berkhof Dejiny dogmatu“, Návrat domů, str. 29-36, ISBN 80-7255-077-2 a zdroja¹⁾

3) Douglas, J. D. a kol. Nový biblický slovník, Návrat domů, Praha 2017, ISBN 978-7255-393-8

4) Samo Šaling a kol., Veľký slovník cudzích slov, vyd. SAMO, Bratislava-Prešov 2003, ISBN 80-89123-02-3

5) Filosofický slovník (kolektív autorov), nakladatelství Olomouc, 2002, ISBN 80-7182-064-4

6) a) Basilides z Antiochie, https://sk.wikipedia.org/wiki/Basilides_z_Antiochie

b) Valentinus Egyptský, https://sk.wikipedia.org/wiki/Valentinus_Egyptský

Podľa zdroja¹⁾ (str. 57) prvým kresťanským gnostikom, o ktorom vieme, bol judaista Kerinthos. Podľa Ireneia sa dostal do konfliktu s apoštolom Jánom. Okolo roku 100 vyučoval v Efeze. Bol blízky ebionitom, ale rozlišoval medzi najvyšším Bohom a Demiurgom. Medzi prvých patrila aj Sýrčan Saturninus, ktorý okolo roku 120 vyučoval gnostický systém v Antiochii. Ďalším bol Karpokrates, ktorý žil za vlády cisára Hadriána (117–138) a založil vlastnú gnostickú skupinu „karpokratiánov“ v Alexandrii.

Slovníkové definície pojmov³⁾⁻⁵⁾ a poznámky

A) *polyteizmus* -mu m. (gréč.) náb. uctievanie mnohých bohov; mnohobožstvo (op. *monoteizmu*)

B) *synkretizmus* -mu m. (gréc.) spájanie, pokrývanie, prekrytie, skríženie rôznorodých prvkov, smerov, myšlienok, náboženských smerov do jedného, *synkretizovať* (dačo)
spájať v sebe rôznorodé prvky
, *synkréza*
-y ž. skríženie, prekríženie

C) *indoktrinácia* -ie ž. (lat.) odb. snaha o prijatie určitej doktríny; tlak vedúci k slepému a odovzdanému prijímaniu názorov, hodnôt a postojov

indoktrinovať (dakoho, dačo) (lat.) vnucovať, vnútiť určitú doktrínu, učenie, dogmu

D) *judaizmus* -mu m. /podľa vlastného mena/ židovské monoteistické náboženstvo, ktoré však nie je plne totožné so starozákonnou vierou; židovstvo. Hlavné tézy judaizmu sa vyjasnili vďaka dokončeniu Mišny (asi v roku 220 po Kr.). Mišna je písomný záznam ústnej tradície judaizmu.

E) *gnosticismus* -mu m. /gréc./ filozoficko-náboženský mystický smer (2. - 4. st. n. l.)
vyznávajúci *dualizmus* ^{F)}

gnóza -y ž. /gréc./ zmyslové a rozumové poznanie v najširšom zmysle. Poznanie, podľa gnostikov, má spásonosný charakter.

F) *dualizmus*, filoz. idealistické učenie považujúce za základ bytia dve substancie: hmotu a ducha (op. *monizmus*)

G) a) Platón (*428/427 – †347 pred Kr.). Platón bol Sokratov žiak, spolu s Aristotelom najvýznamnejší grécky filozof. Najväčší vplyv mala jeho teória ideí a filozofia štátu. Platón založil 385/7 pred Kr. filozofickú školu zvanú Akadémia. Jeho spisy sú informačným zdrojom o legendárnej zaniknutej ostrovnej civilizácii Atlantída. Svet sa skladá z večnej hmoty, ktorej štruktúru určujú večné rozumové univerzálne označované ako „idey“ alebo „formy“.

b) Aristoteles (*384 – †322 pred. Kr.). Bol Platónovým žiakom. Aristoteles bol starogrécky filozof a encyklopedický učenec, filozof staroveku, zakladateľ logiky a mnohých ďalších špeciálnovedných odvetví. Aristoteles strávil v Platónovej akadémii 20 rokov svojho života pod Platónovým vedením. V stredoveku Aristotela nazývali jednoducho „Filozof“. Aristoteles pokračoval v myslení svojho učiteľa Platóna. Zatiaľ čo však Platón umiestňoval idey mimo sveta, Aristoteles tvrdil, že sú v predmetoch samých.

H) *hermetizmus* -mu m. (podľa vlastného mena). Názov hermetizmus je odvodený od mena Herma Trismegista, o ktorom sú zmienky od 1. stor. pred n. l. Je to jeden z prúdov mysticizmu. Označuje súbor filozofických názorov a pojmov založených na helenisticko-rímskych spisoch, ktorých pôvod sa pripisuje Hermovi Trismegistovi. Je predkresťanskou formou gnosticizmu a

charakterizuje ho silný dualizmus. ^{F)} Spasenie je založené na tajnom poznaní (gnóze), ktoré vyučuje ceste úniku duše z materiálneho sveta.